

AZ IDŐ ILLATA

BYUNG-CHUL HAN

AZ IDŐ ILLATA

BYUNG-CHUL HAN

*Filozófiai esszé
az elidőzés művészetéről*

Fordította
Csordás Gábor

TYPOTEX

A fordítás a következő kiadás alapján készült:

Byung-Chul Han: *Duft der Zeit*.

Ein philosophischer Essay zur Kunst des Verweilens

© 2009 transcript Verlag, Bielefeld

This translation is published by arrangement
with transcript Verlag, Germany.

Hungarian translation © Csordás Gábor, 2024

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2024

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 290 1

TARTALOM

Előszó / 7

Rossz-kor / 10

Szagtalan idő / 25

A történelem sebessége / 36

A menetelés korától a kavargás koráig / 47

A jelen paradoxona / 57

Illatos időkristály / 65

Az angyalok kora / 75

Illatos óra: rövid kitérő a régi Kínába / 83

A világ körtánca / 90

A tölgyfa illata / 102

A mély unalom / 115

Vita contemplativa / 124

ELŐSZÓ

Korunk időválságának neve nem a gyorsulás. A gyorsulás korszaka már elmúlt. Amit ma gyorsulásként érzékelünk, csak egyik tünete az időbeli szétszórtságnak. A mai időválság egy diszkróniára vezethető vissza, amely különféle időzavarokat és tévérzékeléseket eredményez. Az időből a rendező ritmus hiányzik. Ezért elvétí az ütemet. Az idő mintegy kavargó a diszkróniától. Az élet felgyorsulásának benyomása valójában az iránytalanul kavargó idő érzékelése.

A diszkrónia nem az erőltetett gyorsítás eredménye, hanem mindenekelőtt az idő atomizálódása felelős érte. Erre vezethető vissza az a benyomás is, hogy az idő sokkal gyorsabban múlik, mint korábban. A temporális szétszórtság állapotában a tartam megtapasztalása nem lehetséges. Az időt semmi sem *tartóztatja*. Az élet nincs beágyazva rendező alakzatokba vagy koordinátákba, amelyek egy tartamot megalapoznának. Illékonyak és kérészéletűek a dolgok is, amelyekkel azonosulunk. Így magunk is radi-

kálisan mulandók vagyunk. Az élet atomizáltsága atomizált identitással jár. Az embernek csak önmaga, a kis énje van. Mintha radikálisan teret és időt, sőt világot és együttlétet veszítene. A világszegénység diszkróniás jelenség. Az ember ettől a maga kis testére zsugorodik, amelynek egészségét minden eszközzel igyekszik megőrizni. Hiszen azonkívül semmije sincs az égvilágon. Törékeny testének egészsége helyettesíti a világot és istent. Semmi sem marad a halál után. Ezért ma különösen nehéz meghalni. És az ember öregszik, de nem lesz öreg.

Ez a könyv módszeresen és történetileg nyomonozza a diszkrónia okait és tüneteit. De gondolkodni fogunk a gyógyulás lehetőségeiről is. Eközben ugyan heterokróniákra és ukróniákra bukkanunk, ám ez a tanulmány nem korlátozódik a tartam ilyen rendkívüli, a mindennapitól eltérő helyeinek felkeresésére és rehabilitációjára. A történeti visszatekintés segítségével inkább annak szükségességére fogom felhívni a figyelmet, hogy az életnek a mindennapokig behatóan más formát kell fölvennie, olyant, amellyel ez az időválság elhárítható. Nem az elbeszélés idejét fogjuk elsíratni. Az elbeszélés végének, a történelem végének nem kell az idő ürességét eredményeznie. Inkább egy olyan életidő lehetőségét nyitja meg, amely teológia és teleológia nélkül boldogul, mégis saját illata van. Ennek

azonban a *vita comtemplativa* újjáélesztése az előfeltétele.

Korunk időválsága nem utolsósorban a *vita activa* abszolutizálásának köszönhető. Ez a *munka imperatívuszához* vezet, ami az embert *animal laborans*sá fokozza le. A mindennapok *hiperkinézise* az emberi életet minden kontemplatív elemétől, az elidőzés minden képességétől megfosztja. Világ- és idővesztéshez vezet. Az úgynevezett lassítási stratégiák nem küszöbölik ki ezt az időválságot. Egyenesen elfedik a voltaképpeni problémát. A *vita comtemplativa* újjáélesztésére van szükség. Az időválságon csak abban a pillanatban leszünk túl, amikor a *vita activa*, egy válság folyamán, ismét magába olvasztja a *vita comtemplatívát*.

ROSSZ-KOR

Így támpontra talál [...] tétova várakozás közepette¹

Friedrich Hölderlin

Döbbenetesen aktuális Nietzsche „utolsó embere”. Az „egészséget”, amely a maga idején abszolút értékévé, sőt vallássá magasztosult, már az utolsó ember is „tiszteli”. Ráadásul hedonista. „Egy kis gyönyör nappal, egy kis gyönyör éjjel” kell neki. Értelem és vágy a gyönyörnek és kielégülésnek adja át a helyét. „»Mi az, hogy szerelem? Mi az, hogy teremtés? Mi az, hogy vágy? Mi az, hogy csillag?« – így kérdezősködik az utolsó ember, és vaksin pislog.” Végül mégis elviselhetetlenné válik számára a hosszú, egészséges, de eseménytelen élet. Ezért kábítószerrel él, és végül belehal: „Egy kis méreg hébe-hóba: hogy kellemesebb legyen az álom. És jó nagy adag

¹ *Kenyér és bor, Kalligram, 2020/7-8. Ford. Márton László.*

méreg a végén: hogy kellemes haláluk legyen.”² Élete, amelyet szigorú egészségpolitikával próbál a végtelenségig meghosszabbítani, paradox módon idő előtt véget ér. Rosszkor vég-ződik, ahelyett hogy *meghalna*.

Aki nem képes *kellő időben* meghalni, annak rosszkor kell végeznie. A halál az élet megfelelő lezáródását feltételezi. Ugyanis *záró forma*. Ha az életet megfosztják az értelmes lezáródás minden formájától, akkor rosszkor fog véget érni. Nehéz meghalni egy olyan világban, ahol zárás és lezárás egy végtelen és iránytalan továbbfutásnak, állandó elkészületlenségnek és újramezítésnek adja át a helyét, egy olyan világban tehát, amelyben az élet nem záródik alakzattá, egészé. Az életpálya így rosszkor szakad meg.

A gyorsulás másik oka ma a zárásra, lezárásra való általános képtelenség. Az idő rohan tovább, mert sehol sem jut zárásig és lezárásig, mert semmi időbeli gravitáció nem tartja meg. A gyorsulás tehát egy temporális gátszakadás kifejeződése. Nincsenek többé gátak, amelyek az idő folyamát szabályoznák, tagolnák vagy ütemeznék, amelyek az időt meg- és visszatarthatnák azáltal, hogy a szó szép kétértelműségében tartást biztosítanak neki. Ahol az idő minden

² Friedrich Nietzsche: *Így szólt Zarathustra*. Budapest, Szenzár, 2020. 17. Ford. Kurdi Imre.

ritmusból kiesik, ahol tartás és irány nélkül a szabadba vész, ott minden *kellő* és *jó* idő is eltűnik.

A rosszkor végződéssel szemben Zarathustra egy egészen más halálmódot idéz föl: „Némelyek túl későn hálnak meg, némelyek pedig túl korán. Idegen még a tanítás: »halj meg idejében!« Halj meg idejében; így tanítja Zarathust-ra. Jóllehet, aki nem tud idejében élni, hogy is tudhatna meghalni idejében?” Az ember teljesen elveszítette az *idejében* értelmét. Helyét a rosszkor foglalta el. A halál is rosszkor érkezik, mint egy tolvaj: „Ámde egyként gyűlöli vigyorgó halálotokat a harcos és a győző; tolvaj módjára lopakodik az – és mégis úrként érkezik.” A halállal szemben lehetetlen minden szabadság, amely megfelelő módon illeszteni be az életbe. Nietzsche szeme előtt egy „beteljesítő halál” lebeg, amely nem rosszkor végződés, amelyet maga az élet aktívan alakít. A hosszú élet „kötélverőjével” ellentétben Zarathustra a *szabad* halál tanát hirdeti: „A beteljesítő halált hirdetem néktek, mely az élőknek ösztönzője és ünnepélyes fogadalma léssen.”³ Heidegger „halálra nyitott szabadléte” sem mond mást. A halált az fosztja meg rosszkor jövő voltától, hogy alakító, beteljesítő hatalmát a jelenbe, az életbe helyezik át.⁴ Mind Nietzsche

³ Uo. 93. és 94.

⁴ „Csak a halálra nyitott szabadlét adja meg a jelenvalólét számára a tényleges célt, és taszítja bele az egzisztenciát

szabad, beteljesítő halála, mind Heidegger halálra nyitott szabadsága egy időbeli gravitációnak köszönhető, amely gondoskodik róla, hogy az elmúlt és az eljövendő átívelje vagy körülfogja a jelent. Ez az időív kivonja a jelent végtelen és iránytalan továbbfutásából, és jelentéssel tölti fel. A jókor, a megfelelő időpont csak egy irány-nyal rendelkező idő kifeszülő ívén belül lehetséges. Az atomizált időben ezzel szemben az időpontok hasonlítanak egymásra. Egyiket sem tünteti ki semmi a többihez képest. Az idő szét-esése a meghalást kimúlássá szórja szét. Az életnek mint iránytalanul továbbfutó jelennek, még ha rosszkor is, véget vet a halál. Ezért esik ma különösen nehezünkre meghalni. Mind Nietzsche, mind Heidegger szembeáll az idő szét-esésével, amely a halált rosszkor bekövetkező véggé időtleníti: „Akinak célja és örököse van, az idejében akarja a halált céljának és örökösének. Mivel pedig tiszteletben tartja célját és örökösét, az élet szentélyét immár nem ékesíti többé hervadt koszorúkkal. Bizony mondom néktek, nem akarok hasonlatos lenni a kötélverőhöz: fonala

végességébe. Az egzisztencia megragadott végessége kiszakad a beletörődés, könnyedérvétel, meghunyászkodás felkínálkozó legközelebbi lehetőségeinek végtelen sokféleségéből, és a jelenvalólétet sorsa egyszerűségébe helyezi.” Martin Heidegger: *Lét és idő*, 74. §. Budapest, Osiris, 2019. 415. Ford. Angyalosi Gergely és mások.

hosszan nyúlik kezétől, csakhogy ő maga folyton hátrál.”⁵

Nietzsche hangsúlyosan „örökségre” és „célra” hivatkozik. Nyilvánvalóan nem méri föl Isten halálának teljes hatókörét. Végző soron a történelem, tehát az „örökség” és a „cél” vége is következményes jelenségei közé tartozik. Isten az idő stabilizátoraként működik. Tartós, örök jelenlétről gondoskodik. Így halála magát az időt teszi pontszerűvé, megfosztja minden teológiai, teleológiai, történelmi feszítőerejétől. A jelen mulandó idő-ponttá zsugorodik. Örökség és cél eltűnik belőle. A jelen nem húzza többé maga után az elmúltak és eljövendők hosszú uszályát. Nietzsche Isten halála után, a történelem közeleghő végével szembesülve az időbeli ív helyreállításának nehéz feladatára vállalkozik. Az „örök visszatérés” eszméje nem csupán egy *amor fati* megnyilvánulása. Kísérlet egyenesen a sors, sőt a *sorsidő* rehabilitálására.

Heidegger „akárkije”⁶ Nietzsche „utolsó emberét” folytatja. A vonások, amelyeket ő az „akárkinek” tulajdonít, minden további nélkül

⁵ Nietzsche: *Így szólt Zarathustra*, 94.

⁶ Lásd *Lét és idő*, 147. „A nyilvános közlekedési eszközök használatakor, a hírközlés (újság) alkalmazásakor minden egyes más olyan, mint a másik. [...] Úgy élvezünk és szórakozunk, ahogy akárki élvez; úgy olvasunk, úgy ítélünk irodalomról és művészetről, ahogy akárki lát és ítél.”